

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ

Дипломна робота

магістра

з теми:

**«ВІДЕНСЬКА КАМПАНІЯ ОСМАНІВ 1683 РОКУ В КОНТЕКСТІ
ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ГЕОПОЛІТИКИ»**

Виконав: магістрант II курсу

спеціальності 032

Історія та археологія

денної форми навчання

Ткаченко Олександр Андрійович

Науковий керівник:

кандидат історичних наук,

доцент кафедри всесвітньої історії

Боровець Іван Іванович

Рецензент:

Кам'янець-Подільський – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ...	7
1.1. Історіографія проблеми дослідження.	7
1.2. Методологічні основи підготовки роботи.	19
1.3. Аналіз джерельної бази.	21
РОЗДІЛ 2. ЕКСПАНСІЯ ПОРТИ ТА ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ МАНЕВРИ ПРОВІДНИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ	28
2.1. Загострення кризи у Туреччині та спроби її подолання династією візирів Кепрюлю.	28
2.2. Турецький чинник геополітичних комбінацій у Європі.	37
РОЗДІЛ 3. ТУРЕЦЬКИЙ ПОХІД 1683 РОКУ ТА ФОРМУВАННЯ АНТИОСМАНСЬКОЇ КОАЛІЦІЇ	53
3.1. Загострення відносин між Портою та імперією Габсбургів. Початок військових дій.....	53
3.2. Віденська битва та розгром турецької армії	61
3.3. Переформатування європейської системи міжнародних відносин як наслідок віденської кампанії.....	69
ВИСНОВКИ	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	82

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. XVII ст. зайняло особливе місце у багатовіковій історії взаємовідносин Османської імперії та європейських держав, адже саме тоді почалася найскладніша політико-територіальна гра, у якій виникали найсуперечливіші союзи і баланси інтересів. Назрів час, коли політична і військова рівновага між Сходом та Заходом мала нахилитися на користь однієї зі сторін.

Оскільки битва під стінами Відня 1683 р. між османами і представниками союзної європейської армії стала одним з найбільших збройних зіткнень століття, її вивчення є цікавим з кількох точок зору.

По-перше, це один із найважливіших епізодів в історії османської експансії у Європі і одна з найбільших військових операцій, які здійснила Порта у цьому регіоні.

По-друге, віденська битва стала тим поворотним моментом, що посприяв виникненню потужної антиосманської коаліції європейських держав, у протистоянні з якою османи зазнали не тільки серйозної воєнної поразки, а й втратили низку важливих позицій як на Балканах, так і в басейні Чорного моря. Невигідні для Османської імперії зміни були закріплені у мирних договорах наприкінці століття.

По-третє, втрати для османів виявилися настільки суттєвими, що в історії їх стосунків з Європою стався історичний перелом. Звісно, важко посперечатися з тим, що Туреччина продовжувала залишатися могутньою державою, яка була здатна відстоювати свої геополітичні інтереси, але внаслідок кампанії мова почала йти не про розширення османських володінь, а лише про утримання земель, які вдалося захопити раніше.

До того ж, актуальність зумовлена специфікою сучасної зовнішньополітичної ситуації в Україні. Зважаючи на те, що у XXI ст. міжнародні конфлікти та суперечності нікуди не зникли, вивчення даної тематики дозволяє провести паралелі з подіями трьохсотрічної давнини на

європейському континенті і зробити відповідні висновки. Наприклад, на наш погляд, сьогодення Росія і її дії на міжнародній арені дозволяють порівняти їх з османською зовнішньою політикою середини XVII ст. Будучи економічно слабкою, Росія намагається через агресію вирішити проблему внутрішньополітичного зміцнення існуючого режиму.

Таким чином, зважаючи на масштаб і значимість окреслених подій, вивчення геополітичної ситуації другої половини XVII ст. у ході осmano-європейського протистояння, представляє значний інтерес для наукового дослідження. Разом з тим, не можна сказати, що в українській історіографії зазначена проблематика отримала суттєве відображення.

Об'єктом дослідження є османська експансія та її вплив на геополітичну ситуацію у Європі у другій половині XVII ст.

Предметом дослідження є віденська кампанія османів 1683 р. в контексті європейської геополітики.

Хронологічні межі роботи охоплюють другу половину XVII ст. Нижня хронологічна межа – 1648 р. – пов'язана з завершенням першої загальноєвропейської Тридцятилітньої війни та підписанням Вестфальського мирного договору, що стало відправною точкою для подальших внутрішньоєвропейських та зовнішньоєвропейських дипломатичних домовленостей. Того ж таки 1648 р. зійшов на престол османський султан Мехмед IV, що знаменувало початок нового етапу у трьохсотлітній османській агресії проти країн Південно-Східної і Центральної Європи. Верхня межа – 1684 р. – створення коаліції християнських держав – Священної ліги, що дало змогу на офіційному рівні об'єднати зусилля Габсбурзької монархії, Речі Посполитої, Пруссії, Венеціанської республіки, а пізніше – Московського царства, для протистояння агресії з боку Порти. Разом з тим, треба зазначити, що окремі частини дослідження виходять за встановлені хронологічні межі. Для того, щоб сформулювати повне уявлення про процес взаємодії османів з європейськими державами додатково висвітлено аспекти (військові конфлікти, особливості економічного і політичного життя), які мали місце у XVI ст.

Географічні межі дослідження включають в себе обширні території, а саме – європейські володіння Османської імперії, Центральну, Західну, Східну і Південно-Східну Європу.

Метою дослідження є аналіз військової кампанії Османської імперії 1683 р. та її ролі у створенні антиосманської коаліції європейських держав. Досягнення поставленої мети потребує виконання наступних **завдань**:

- проаналізувати рівень дослідження проблематики у історіографії;
- охарактеризувати джерельну базу дослідження;
- з'ясувати причини кризи XVII ст. у Туреччині та простежити спроби її подолання візирами династії Кепрюлю;
- встановити значення турецького чинника у європейській геополітичній ситуації;
- проаналізувати процес загострення відносин між османами та імперією Габсбургів;
- висвітлити перебіг протистояння під стінами Відня;
- окреслити зміни у європейській системі міжнародних відносин, що стали наслідком віденської кампанії.

Елементи наукової новизни полягають у тому, що зовнішня політика османів аналізується в контексті європейської міжнародної ситуації. Невдача османів під Віднем розглядається як ключовий чинник впливу на складний процес взаємодії європейських геополітичних гравців. Це дало можливість пояснити, а також оцінити логіку подій, пов'язаних з оформленням міжнародної коаліції.

Практичне значення роботи полягає в тому, що вона може бути використана у ході наукових досліджень з історії Туреччини, та османо-європейських взаємовідносин другої половини XVII ст. До того ж, робота може стати у нагоді при підготовці викладачів та студентів до занять з дисциплін «Нова історія країн Азії і Африки» та Нова історія країн Європи і Америки».

Апробація результатів дослідження здійснена у результаті доповідей на Всеукраїнській онлайн-конференції з міжнародною участю (Другі

Полтавські наукові читання зі Всесвітньої історії у 2020 р.), на науковій конференції студентів і магістрантів історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2021 р. та на засіданнях кафедри всесвітньої історії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Публікації. Результати окремих етапів дослідження, представлено у двох опублікованих статтях: «Становлення османської дипломатичної служби та церемоніалу в період раннього Нового часу» та «Політика візирів династії Кепрюлю як остання спроба врятувати Османську імперію».

Структура роботи відповідає визначеній меті та завданням дослідження і складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури. Обсяг основного тексту становить 81 сторінку. Повний обсяг роботи – 89 сторінок. Список використаних джерел та літератури – 88 позицій.

ВИСНОВКИ

В результаті дослідження, відповідно до встановлених завдань, вдалося дійти низки висновків.

Туреччина у XVII ст. була потужним геополітичним гравцем, який впливав на суспільний, економічний та політичний розвиток країн Європи та Азії. Відтак, османська велич та її роль на міжнародній арені часто ставали об'єктом зацікавлення цілих поколінь дослідників. Систематичне та глибоке вивчення впливу зовнішнього курсу османів на європейський геополітичний простір припадає на другу половину XX - початок XXI ст. Неоціненний внесок належить Д. Гудвіну, Л. Кінросу, К. Фінкелю, Ф. Хітцелю, С. Орешковій, Г. Іналджику та ін. Проте, більшою мірою, інтерес науковців був націлений на дослідження зовнішньополітичних контактів Порти з окремими силами та державними режимами. В свою чергу, тривалість існування держави османів та її контакти з досить широким колом партнерів переконують у необхідності комплексного погляду та співставлення інтересів цілої низки сильних і слабких європейських міжнародних гравців, які взаємодіяли з османами.

Розширити і конкретизувати окремі аспекти роботи допомагає джерельна база дослідження, яка складається з цілої низки документів. Серед них особливо актуальними стали договори (капітуляції, трактати) між Османською імперією та європейськими державами, щоденники сучасників подій, а також кореспонденція, як міжнародного, так і особистісного характеру. Особливо важливими стали щоденники сина польського короля Я. Собеського та польського королівського придворного М. Дяковського. Будучи очевидцями подій, представники королівського оточення зафіксували унікальні відомості подій під Віднем.

Зміна характеру військово-ленного землеволодіння визначила застій продуктивних сил Османська імперії у XVII ст. В свою чергу регрес військово-ленної системи став можливий внаслідок того, що нові війни вже не приносили економічно та військово відсталій Порті такої кількості земель як раніше. У

слабкій імперії посилилися національно-визвольні рухи, непоодинокими стали повстання власне турецьких найбільш вразливих верств суспільства, до того ж, незадоволена політикою реформ та утиском своїх «законних» інтересів, панівна верхівка влаштовувала змови та перевороти. Все це призвело до невідворотного занепаду Османської імперії, яка в умовах ведення нескінченних війн, вимагала проведення докорінних реформ. Представники династії Кепрюлю, які взялися за відновлення колишньої могутності Порти, маючи повноваження великих візирів імперії, зуміли ненадовго придушити внутрішні чвари та повстання, налагодити роботу державного апарату та фінансового стану імперії. Проте, усі реформи, у тому числі військова, мали поверхневий характер і лише сповільнили закономірний процес занепаду потужної колись Османської імперії.

Ослаблення Порти створювало сприятливу ситуацію для проникнення у державу іноземних колонізаторів. До того ж, нестримно розвиваючись і активно вдосконалюючись, Європа створювала необхідні умови для запозичення османами нового досвіду та технологій. Тому, процес взаємодії мусульманського і християнського світів полягав у спробах Туреччини зблизитися з Європою. Поряд з запозиченнями економічного характеру, Порти зближувалася з Європою досить специфічним способом – ведучи з нею агресивні війни. Однією з найзручніших жертв для османської агресії у XVII ст. стала Священна Римська імперія. Європа ще не встигла оговтатися від Тридцятирічної війни, а також цілої низки внутрішніх конфліктів, тому противники австрійської гілки династії Габсбургів, з числа європейських держав, вели активні дипломатичні ігри з метою заохотити султана розпочати черговий конфлікт на даному напрямку.

Ключовим фактором, який вплинув на прийняття Стамбулом категоричних рішень, стала лояльна до османів політика імператора Леопольда I. Пошук компромісів і поступки агресору не тільки не принесли бажаних результатів, але й поглибили апетити останнього. Проте, складність геополітичної ситуації, у яку потрапили Габсбурги, полягала у великій ймовірності відкриття проти них другого фронту – з боку Франції. Людовік XIV – французький монарх, намагаючись розширити власну сферу впливу,

заохочував османську агресію і був готовий не словом, а ділом підтримати її. Проте, зважаючи на тиск з боку папи Інокентія XI, антигабсбурзька політика Людовика I полягала не у безпосередній агресії проти Відня, а у розхитуванні ситуації у прикордонних володіннях Священної Римської імперії. Французька агресія переросла у введення військ у стратегічно важливий для Габсбургів Страсбург. Незважаючи на велику ймовірність наступу з боку османів, на початковому етапі конфронтації Габсбурзька дипломатія, а також уся її військова потуга, показали свою неспроможність протистояти загарбнику.

У липні 1683 р. великий візир Кара Мустафа, якому було доручено керувати турецьким військом, з'явився під стінами Відня. Проте, облога Габсбурзької столиці розтягнулася на два місяці. Зволікання з її підкоренням було пов'язане з прагненням головнокомандуючого взяти місто цілим і неушкодженим. Така тактика зіграла з османами злий жарт, адже імператор обложеної столиці Леопольд I, тим часом, працював над пошуком надійних союзників. Серед європейських геополітичних гравців, що відгукнулися на прохання Габсбургів рятувати Відень, особлива роль належала Речі Посполитій. Об'єднане союзне військо на чолі польського короля Я. Собеського, у складі австрійських, польських, баварських, франконських, швабських та саксонських військових загонів, 12 вересня завдало нищівної поразки османам і змусило їх відступити.

У ході дослідження з'ясовано, що одне з наймасштабніший військових протистоянь століття, яке сталося 1683 р. під Віднем, стало точкою неповернення у турецько-європейських відносинах. Європейські держави у XVII ст., хоч і болісно реагували на нові турецькі завоювання, не наважувалися робити чіткі кроки у напрямку до створення колективної антиосманської коаліції. Але в 1683 р., коли агресор був як ніколи близький до взяття Відня, європейське суспільство занепокоїлося ймовірним обвалом всієї європейської політичної системи. Тому актуальною стала думка про те, що необхідно боротися не один з одним, а проти спільного ворога всього християнства. Саме тому, можлива подальша османська експансія углиб Європи стала

найсуттєвішим каталізатором, який прискорив коаліційне об'єднання. Тобто, завершення віденської кампанії знаменувало початок нового етапу в історії турецько-європейських міжнародних відносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

І ДЖЕРЕЛА

1. Битва под Веной (Письмо Яна III Собеского своей жене Марии Казимире – «Марысенке»). *Хрестоматия по истории международных отношений* / Сост. Д.В. Кузнецов. В 5-ти книгах. Книга 3. Новое время. Благовещенск, 2013. С. 58-59.

2. Два турецких документа по истории Трансильвании. *Восточные источники по истории народов Юго-Восточной и Центральной Европы* / В 3 т. Т. 3. Москва: Институт Востоковедения, 1974. С. 50-160.

3. Зайцев И. В. Новые османские документы по истории московско-османско-украинских отношений в конце 60-х - начале 70-х гг. XVII века. *Сословия, институты и государственная власть в России: Средние века и раннее Новое время*: сб. ст. памяти академика Л. В. Черепнина / Рос. акад. наук, Ин-т всеобщ. истории. Москва: Языки славянских культур, 2010. С. 154-184.

4. Из грамоты господаря молдавского Стефана Петричейку и бывшего валашского господаря Константина Щербача царю Алексею Михайловичу с просьбой о помощи против турок, татар и предателя гетмана Дорошенко. *Очерки истории молдавско-русско-украинских связей* (С древнейших времен до начала XIX века). Кишинев: Штиинца, 1961. 213 с.

5. Казацкое посольство М. Родкевича-Портянки к турецкому султану в 1667 году. Москва: *Славяноведение*, 2014. № 4. С. 69-72.

6. Капитуляции или трактаты между Оттоманскою Портою и Великобританиею, заключенные в средних числах месяца гемазиела 1086 года Егиры по турецкому счислению, а по христианскому в августе месяце 1675 года... / Переведены на российский язык по высочайшему имп. величества повелению: Старанием Коммисии о коммерции, в 1780 годе. Санкт-Петербург: При Имп. Акад. наук, 1780. 97 с.

7. Капитуляции, или привилегии, пожалованные турецким султаном английским купцам для торговли в Османской империи (1580 г.). Английская

дипломатия в Османской империи во второй половине XVI в. / *Англия в эпоху абсолютизма* (статьи и источники). Москва: МГУ, 1984. С. 20-23.

8. Новые документы о сипахийском землевладении в Османской империи в кон. XVI в. *Восточные источники по истории народов Юго-Восточной и Центральной Европы* / Под ред. Тверитиновой А.С. В 2 т. Т.1. Москва, 1964. С. 73-85.

9. О состоянии Оттоманской империи и ее войска. *Османская империя в первой четверти XVII в.*: Сб. документов и материалов / Составители К. М. Ибрагимбейли, Н. С. Рамаба. Москва: Наука, 1984. С. 149-163.

10. Польша и Османская империя. *Османская империя в первой четверти XVII в.*: Сб. документов и материалов / Составители К. М. Ибрагимбейли, Н. С. Рамаба. М.: Наука, 1984. С. 15.

11. Трактат Али Чауша из Софии о тимариотской организации в Османской империи. *Аграрный строй Османской империи XV-XVII вв. Документы и материалы* / Сост., пер. и коммент. А. С. Тверитиновой. Москва: Изд-во вост. лит., 1963. С. 92-127.

12. Турецька лють на поляків і козаків за їхню перемогу під Віднем. *Збірник козацьких літописів: Густинський, Самійла Величка, Грабянки*. Київ: Дніпро, 2006. С. 625-628.

13. Турки под Веной. *Хрестоматия по новой истории* / Под. ред. А. А. Губера, А. В. Ефимова. В 3 т. Т.1. Москва: Соцэкгиз, 1963. С. 300-304.

14. Фон Блюменберг. Призыв России на борьбу с Турцией (1684 г.). *Хрестоматия по истории международных отношений* / Сост. Д.В. Кузнецов. В 5-ти книгах. Книга 3. Новое время. Благовещенск, 2013. 1024 с.

15. Dyakowski M. Dyaryusz Wiedeńskiej Okazyi r. 1683. Nakładem Józefa Czecha. Kraków, 1861. 98 s.

16. Listy Jana III króla polskiego, pisane do królowej Maryi Kazimiry w ciągu wyprawy pod Wiedeń w roku 1683 / Wydane przez Edwarda Raczyńskiego, drukiem N. Glücksberga. Warszawa, 1823. 214 s.

17. Wierzbowski T. Diariusz wyprawy wiedeńskiej w 1683 r. Warszawa: J. Berger, 1883. 22 s.

II ЛІТЕРАТУРА

18. Бальфур Д. П. Османская империя. Шесть столетий от возвышения до упадка. XIV–XX вв. Москва: Центрполиграф, 2018. 640 с.

19. Васильев Л. С. История Востока: В 2 т. Т. 1: Учеб. по спец. «История». Москва: Высш. шк., 1994. 495 с.

20. Віднянський С.В. Ракоці (Rakoczy) Дєрдь І. *Україна в міжнародних відносинах. Енциклопедичний словник-довідник*. Випуск 6. Біографічна частина: Н-Я. Київ, 2016. С. 140.

21. Гасратян М. А. Очерки истории Турции. М.: Наука, 1983. 294 с.

22. Гудвин Д. Величие и крах Османской империи. Властитель бескрайних горизонтов. Москва: Азбука-Антикус, КоЛибри, 2012. 416 с.

23. Гусарова Т.П. Международная обстановка в Центральной и Юго-Восточной Европе на заключительном этапе Тридцатилетней войны. Установление Вестфальского мира. *Османская империя и страны Центральной, Восточной и Юго-Восточной Европы в XVII в.* В 2 ч. Ч.1. Москва, 1998. С. 129-156.

24. Дейвіс Н. Боже ігрище. Історія Польщі / Пер. з англ. П. Тарашук. Київ: Основи, 2008. 1079 с.

25. Дулина Н. А. Османская империя в международных отношениях. М.: Наука, 1980. 328 с.

26. Еремеев Д. Е. История Турции в Средние века и Новое время. Москва, 1992. 247 с.

27. Еремеев Д. Е. Ислам: образ жизни и стиль мышления. Москва: Наука. 1990. 288 с.

28. Живачівський А. Криза тімарної системи в Османській імперії XVI–XVII ст.: причини та наслідки. *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. Вип. 17. Івано-Франківськ, 2010. С. 55-61.

29. Журавльов Д. В. Українсько-османські відносини останньої третини XVII ст. і «турецький проект» гетьмана П. Дорошенка // *Дриновський збірник*: Т. 8. 2015. С. 124-131.
30. История Венгрии. Ред. кол: Т.М. Исламов (пред). В 3 т. Т. I. Москва, 1971. 644 с.
31. Исханоглу Э. История Османского государства, общества и цивилизации: В 2 т. Т. 1. Москва: Восточная литература, 2006. 367 с.
32. Іналджик Г. Османська імперія. Класична доба 1300-1600 / Галіль Іналджик; пер. з англ. О. Галенко. Київ: Ін-т сходознавства ім. А. Кримського НАН України, 1998. 284 с.
33. Кампманн К. Леопольд I: имперская политика, династические цели и испанское наследство [Электронный ресурс] Cyberleninka. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/leopold-i-imperskaya-politika-dinasticheskie-tseli-i-ispanskoe-nasledstvo/viewer> (дата звернення – 16.11.2021).
34. Кинросс Л. Расцвет и упадок Османской империи. Москва: Крон-Пресс Год, 1999. 586 с.
35. Колодзейчик Д. Кам'янецький еялет: турецькі джерела до історії Поділля 1672-1699 років. *Український археографічний щорічник*. Вип. I. Київ, 1992. С. 113-118.
36. Контлер Л. История Венгрии: Тысячелетие в центре Европы / Пер. с англ. В. Т. Олейник; Науч. ред. Л. С. Стыкалин. Москва: Весь Мир, 2002. 656 с.
37. Леонидов И. И. Турция: узел нерешенных проблем. *Международная жизнь*. 1984. № 4. С. 44-45.
38. Льюис Р. Османская Турция. Быт, религия, культура. Москва: Центрполиграф, 2004. 240 с.
39. Медяков А. С. История международных отношений в Новое время. Москва: Просвещение, 2007. 312 с.
40. Мейер М. С. Османская империя в XVIII веке. Черты структурного кризиса. Москва: Наука, 1991. 261 с.

41. Мейер М. С. Особенности становления и развития Османской империи / *Сборник статей, посвященный 60-летию Д. Д. Васильева*. Москва: Восточная литература, 2007. С. 222-239.
42. Михайлов А. От Франсуа Вийона до Марселя Пруста. Страницы истории французской литературы Нового времени (XVI—XIX века). Т. 1. Москва: Языки славянских культур, 2009. 472 с.
43. Мустафаев Ш. М. Некоторые вопросы аграрных отношений в доосманской восточной Анатолии. *Османская империя: государственная власть и социально-политическая структура*: сб. ст. Москва: Наука, 1990. С. 5-17.
44. Николле Д. Янычары. Москва: ООО «АСТ», Астрель, 2004. 72 с.
45. Новая история стран Азии и Африки: В 3 ч. Ч. 2. / Под ред. А. М. Родригеса. Москва, 2010. 463 с.
46. Новичев А. Д. История Турции (эпоха феодализма) / Л.: Изд-во ЛГУ, 1963. 308 с.
47. Орешкова С. Ф. Немировский конгресс. От двусторонних османороссийских отношений к Восточному вопросу. Москва: ИВ РАН, 2015. 336 с.
48. Османская империя и страны Центральной, Восточной и Юго-Восточной Европы в XVII в.: В 2-х ч. Ч. II. Москва: Наука, 1998. 288 с.
49. Пенской В. В. Великая огнестрельная революция. Москва: Яуза: Эксмо, 2010. 448 с.
50. Петрова М. А. Австро-турецкие войны XVI-XVIII веков. *Российская историческая энциклопедия*. Т. 1. Москва, 2015. С. 105-107.
51. Петросян Ю. А. Османская Империя. Могущество и гибель. Москва: Наука, 1990. 187 с.
52. Пиотровский С. М. Свет и тени Турции. Москва: Наука, 1981. 239 с.
53. Подхородецкий Л. Вена 1683. Пер. с польск. Москва: АСТ, 2002. 208 с.
54. Поршнева Б.Ф. Франция, английская революция и европейская политика в середине XVII в. Москва, 1970. 387 с.

55. Пристер Е. Краткая история Австрии / Сокращенный перевод с немецкого Н. М. Соболевой, М. П. Соколова и Л. П. Хвостовой, редакция и предисловие М. А. Полтавского. Москва: Издательство иностранной литературы, 1952. 509 с.
56. Рубель В. А. Історія середньовічного сходу: Курс лекцій. Київ: Либідь, 2002. 736 с.
57. Смолій В. А., Степанков В. С. Петро Дорошенко. Політичний портрет: наукове видання. К.: Темпора, 2011. 632 с.
58. Соколов О. В. Битва при Сент-Готарде, 1664 г. [Электронный ресурс] // *История военного дела: исследования и источники. Специальный выпуск II. Лекции по военной истории XVI-XIX вв.* Ч. I. 2014. С. 1-48. Режим доступа: http://www.milhist.info/2014/02/22/sokolov_1 (дата звернення – 22.10.2021).
59. Сомель С. А. Османская империя: местные элиты и механизмы их интеграции. 1699–1914. *Российская империя в сравнительной перспективе.* Сборник статей / Под ред. А.И. Миллера. Москва: Новое издательство, 2004. 384 с.
60. Срібняк І. Кінні, артилерійські та спеціальні підрозділи капикулу в османській армії // *Наукові записки Острозької академії.* Серія «Історичні науки». Вип. 17. С. 306-317.
61. Сто великих битв / Отв. редакторы: Аграшенков А. В., Тихомиров Р. В. Москва: Вече, 2002. 632 с.
62. Твертинова А. С. Социальные идеи в турецких дидактических политико-экономических трактатах XVI–XVII вв. Москва: Изд-во восточной литературы, 1960. 50 с.
63. Фадеева И. Л. Концепция власти на Ближнем Востоке. Москва: Восточная литература, 2001. 288 с.
64. Фергюсон Н. Цивилизация. Чем Запад отличается от остального мира. Москва: АСТ-CORPUS, 2014. 544 с.

65. Финкель К. История Османской империи. Видение Османа / Перев. с англ. К. Алексеева, Ю. Яблокова. Москва: АСТ, 2010. 829 с.
66. Фрейденберг М.М. Дубровник и Османская империя. Москва, 1984. С. 211-255.
67. Хижняк І. А. Нова історія міжнародних відносин у системному форматі (1648–1918): підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ: ДП Вид. дім «Персонал», 2009. 224 с.
68. Хитцель Ф. Османская империя: монография. Москва: Вече, 2006. 384 с.
69. Чухліб Т. Відень 1683: Україна-Русь у битві за «золоте яблуко» Європи. Київ, 2013. 559 с.
70. Чухліб Т. Гетьманування Петра Дорошенка: причини «вірності» та «зради» королю, султану й царю (1665–1676 рр.) // *Український історичний журнал*. № 1. 2007. С. 39-61.
71. Шеремет В. И. Становление Османской империи XIII – XVI вв. // *Новая и новейшая история*. / Институт всеобщей истории. Москва: Наука, 2001. С. 63-67.
72. Шишков В.В. Османская империя: от завоевания и интеграции периферий к попыткам модернизации // *Социум и власть*. №6. 2012. С. 111-115.
73. Agoston G. Behind the Turkish War Machine: Gunpowder Technology and War Industry in the Ottoman Empire 1450-1700. *The Heirs of Archimedes. Science and Art of War through through the Age of Enlightenment*. London, 2005. P. 101-133.
74. Agoston G. Military Transformation in the Ottoman Empire and Russia 1500–1800. *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History*. 2012. № 2. P. 281-319.
75. Chrzanowski L. Odsiecz Wiednia w bitwie walnej 12 września 1683 r., opowiedziana na podstawie źródeł współczesnych przez. Warszawa: druk. J. Bergera, 1886. 168 s.
76. Dolleczek A. Sławna bitwa pod Wiedniem dnia 12 września 1683 r. / Translated by, A. Krasieński. 1883. 16 p.

77. Downing B. *The Military Revolution and Political Change*. Princeton, 1992. 308 p.
78. Fatih M. *War and Peace in the Frontier: Ottoman Rule in the Uyvar Province, 1663–1685*, Ankara: Department of History Bilkent University, 2009. 122 p.
79. Groszkowski M. *Batoh 1652 – Wiedeń 1683. Od kompromitacji do wiktorii*. Warszawa, 2014. 117 s.
80. *Król Jan III Sobieski chwała narodu polskiego: w 250 rocznicę odsieczy Wiednia 1683-1933*. Grochowska, Wanda. Nakł. i własność Red. Budowa Kościoła w Otwocku. Warszawa, 1933. 40 s.
81. Lewis B. *Some Reflections on the Decline of the Ottoman Empire*. *Studia Islamica*, No. 9. 1958. 111-127 p.
82. Molnar M. *A Concise History of Hungary*. Cambridge: UP, 2001. 365 p.
83. *Oswobodzenie Wiednia od Turków przez Jana III Sobieskiego króla polskiego, 1683 r. Publiczna przemowa Henryka Stroki podczas uroczystego obchodu 200-letniej rocznicy w dniu 12 września 1883 r.* Rzeszow, 1883. 48 s.
84. Podhorodecki L. *Wiedeń 1683*. Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1983. 211 s.
85. Polkowski J. *Dzień zwycięstwa pod Wiedniem w Krakowie 12 września 1683 r.* Kraków, 1883. S. 3-12.
86. Wybranowski D. *O niektórych mitach, nieścisłościach i kontrowersjach w kwestii tureckiej wyprawy na Wiedeń w 1683 r.* Poznań: Balcanica Posnaniensa, 2014. 82 s.
87. *Zwycięstwa i chwała oręża polskiego 2006 / №11. Odsiecz Wiednia 1683*. *Gazeta Rzeczpospolita*. 16 s.
88. Żygulski Z. *Odsiecz Wiednia 1683*. Copyright by Krajowa Agencja Wydawnicza. Kraków, 1994. 11-16 s.